

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

САВЕНКО Олександр Олександрович

УДК 374

**ЕКОНОМІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ
У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.02 – теорія та методика трудового навчання

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук
БИКОВСЬКА Олена Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри теорії та методики професійної підготовки;
Інститут екології економіки і права, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ШПАК Олександр Тихонович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук
ВАРЕЦЬКА Олена Володимирівна,
Комунальний заклад “Запорізька обласна
академія післядипломної педагогічної освіти”
Запорізької обласної ради,
доцент кафедри інноваційних освітніх технологій.

Захист відбудеться “10” червня 2011 р. о 15 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.19 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “10” травня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гнеденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У нових соціально-економічних умовах розвиток економічної сфери суспільства значною мірою зумовлений характером життєдіяльності людини, її економічним світоглядом, соціально відповідальною поведінкою. Знання і соціальна відповідальність стають головними чинниками життєдіяльності людини як творчого працівника, споживача і члена суспільства. У результаті актуалізується проблема підготовки нового типу працівників як економічно активних членів суспільства, здатних практично реалізувати стратегію сталого економічного, соціального і духовного розвитку України для забезпечення високого рівня життя народу. Ефективне вирішення даного завдання передбачає створення системи безперервної економічної підготовки населення.

Особливого значення в економічній освіті набуває економічна підготовка учнів у навчальних закладах різних типів, основними складовими якої є економічне навчання та виховання. Виникає об'єктивна необхідність підготовки учнів до життя і професійно-трудової діяльності в умовах становлення та розвитку ринкової економіки. При цьому позашкільні та загальноосвітні навчальні заклади є соціальними інституціями, які повинні сприяти тому, щоб економічна підготовка допомагала учням набути досвіду самостійного прийняття рішень в різних економічних ситуаціях, формувати навички застосування економічних знань, розуміти сутність економічних подій і явищ тощо.

Аналіз наукових і методичних джерел з питань економічної підготовки учнів засвідчує наявність досліджень різних її аспектів. Так, методологічні засади педагогічної теорії, теоретичне осмислення економічної підготовки, наукові підходи до виховання суспільно активної особистості в сучасних умовах обґрунтовані в працях В. Андрущенка, І. Беха, М. Боришевського, М. Вачевського, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Мадзігона, О. Падалки, М. Солдатенка, О. Шпака та ін.

Теоретичні та практичні проблеми економічної освіти та виховання учнів закладені і активно досліджувалися А. Макаренком, В. Сухомлинським.

Дослідження сучасних підходів до економічної підготовки, економічної освіти, навчання та виховання знайшли своє відображення в роботах О. Аменда, О. Варецької, М. Вачевського, І. Кона, В. Крутецького, В. Мадзігона, А. Нісімчука, В. Оржеховської, О. Павелків, О. Падалки, Н. Побірченко, І. Прокопенка, І. Сасової, А. Сиротенка, Л. Чеботарьової, Д. Фельдштейна, О. Шпака та ін.

Теоретико-методичні основи позашкільної освіти досліджували й розробляли у своїх педагогічних працях Л. Балясна, О. Биковська, В. Вербицький, Б. Кобзар, Г. Ковганич, М. Коваль, О. Литовченко, В. Мадзігон, І. Мельникова, Г. Пустовіт, О. Семенов, А. Сиротенко, Т. Сущенко та ін.

Загальні проблеми творчої діяльності учнів як основи розуміння сутності соціальних та економічних подій і явищ розкрито в роботах учених-психологів Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Моргуна, В. М'ясищева, К. Платонова, С. Рубінштейна та ін.

Дослідженню шляхів та методів здійснення економічної освіти, навчання та виховання учнів у процесі вивчення загальноосвітніх предметів присвячена значна кількість праць. Так, у роботах А. Баркло, Л. Денисенко, Д. Тхоржевського розкрито особливості економічної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл у процесі трудового навчання; у працях О. Кравчука, Л. Ла, З. Левчука, Н. Мельникової – реалізації завдань економічної підготовки учнів у процесі вивчення математики та фізики; Б. Юсумбасаєва – біології; А. Сиротенка – географії; Л. Чеботарьової – предметів шкільного освітнього компонента та ін.

Проблема підготовки учнів до підприємницької діяльності знайшла відображення у працях В. Дрижака, Д. Закатнова, Ю. Кирильчука, С. Лукаша, О. Павелків, Н. Пасічник, Н. Побірченко, К. Старченка, О. Тополь; зміст та методи здійснення економічної освіти у процесі вивчення відповідних курсів – О. Камишанченко, Л. Мачулко та ін.

У процесі аналізу широкого кола літературних джерел не вдалося виявити досліджень та наукових праць, в яких би висвітлювалися питання економічної підготовки безпосередньо в позашкільному навчальному закладі. Тому актуальність даної проблеми, її важливе значення для педагогічної теорії і практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **“Економічна підготовка учнів у позашкільних навчальних закладах”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язано з Програмою розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 рр., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р. № 378 і Державною цільовою соціальною програмою розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 785 та здійснено відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 28 січня 2004 р.).

Дана наукова робота пов'язана з дослідженням “Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні” (державний реєстраційний номер 0108U011032), що проводилося відповідно до Розпорядження Президента України “Про надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених” від 26 червня 2008 р. № 207/2008–рп за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 01 березня 2010 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових

досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 15 червня 2010 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Відповідно до мети визначені такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати проблему економічної підготовки учнів у теорії та педагогічній практиці.

2. Визначити соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

3. Розкрити компоненти та показники економічної компетентності учнів позашкільних навчальних закладів.

4. Експериментально перевірити ефективність соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Об'єкт дослідження: економічна підготовка учнів.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що економічна підготовка учнів у позашкільних навчальних закладах буде ефективнішою, якщо здійснюватиметься з дотриманням певних науково-обґрунтованих соціально-педагогічних умов, передусім стосовно:

– визначення і реалізації принципів, мети і завдань відповідно до сучасної соціально-економічної ситуації;

– розробки змісту, ефективних форм і методів, спрямованих на послідовне формування економічної компетентності особистості учня.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові підходи (системний, аксіологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний), які забезпечують створення умов для формування економічної компетентності учнів; наукові положення фундаментальних психолого-педагогічних досліджень з економічної підготовки учнів; концептуальні основи розвитку економічної освіти в Україні.

Теоретичну основу дослідження становлять педагогічні засади виховання соціально-активної, відповідальної особистості (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Мадзігон, О. Падалка, М. Солдатенко та ін.); психологічні механізми розвитку особистості та формування соціальних цінностей (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, В. М'ясищев, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін.); фундаментальні положення і прикладні розробки з питань економічної підготовки, трудового і професійного навчання учнів (В. Андріяшин, О. Варецька, Ю. Васильєв, М. Вачевський, А. Вихрущ, П. Дмитренко, М. Корець, Т. Кудрявцев, Г. Левченко, В. Мадзігон, О. Падалка, В. Рибалка, В. Сидоренко, Г. Терещук,

Д. Тхоржевський, О. Шпак та ін.); концептуальні положення і висновки щодо організації позашкільної освіти, навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах (Л. Балясна, О. Биковська, В. Вербицький, Б. Кобзар, Г. Ковганич, М. Коваль, О. Литовченко, В. Мадзігон, І. Мельникова, Г. Пустовіт, О. Семенов, А. Сиротенко, Т. Сущенко та ін.); теоретичні основи компетентісного підходу (О. Биковська, І. Єрмаков, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун та ін.); законодавчі основи щодо освіти, відображені в законах України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку освіти, Концепції розвитку економічної освіти в Україні, Концепції позашкільної освіти та виховання тощо.

У дисертаційній роботі використані такі **методи дослідження**:

теоретичні: аналіз психолого-педагогічної, економічної, філософської, соціологічної літератури для з’ясування стану розробленості проблеми економічної підготовки учнів на теоретичному рівні; визначення концептуальних основ економічної освіти, навчання та виховання; контент-аналіз змісту програм з основ економіки; вивчення та узагальнення досвіду навчальних закладів з організації економічної підготовки;

емпіричні: діагностичні (анкетування, інтерв’ювання, експертне оцінювання для визначення рівнів сформованості економічної компетентності учнів); педагогічний експеримент для перевірки ефективності соціально-педагогічних умов економічної підготовки; аналіз результатів педагогічного експерименту методами математичної статистики.

Дослідження проводилося протягом 2006–2011 рр. і включало такі три етапи:

На першому етапі (2006–2007 рр.) вивчався стан економічної підготовки учнів у теорії та педагогічній практиці; визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу дослідження, уточнювалися його завдання та методи; розроблено програму дослідження, визначено експериментальні бази, обґрунтовано якісний та кількісний склад учасників експериментальної роботи, методику проведення констатувального етапу експерименту.

На другому етапі (2007–2008 рр.) проведено констатувальний етап експерименту; вивчався досвід організації економічної підготовки учнів у позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладах; уточнювалася гіпотеза та методи формування етапу експерименту; розроблялися і реалізовувалися соціально-педагогічні умови економічної підготовки в позашкільних навчальних закладах.

На третьому етапі (2008–2011 рр.) здійснювалася перевірка ефективності соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах; проводилася обробка, аналіз і узагальнення одержаних

експериментальних даних, опис та інтерпретація матеріалів дослідження, формулювалися загальні висновки та оформлялися результати дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше здійснено теоретико-методичне обґрунтування економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах; визначено сутність понять “економічна підготовка учнів позашкільних навчальних закладів”, “економічна компетентність учня”; розроблено структуру соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів за компонентами (концептуальний, технологічний, організаційний); розкрито компоненти економічної компетентності учнів позашкільних навчальних закладів (пізнавальний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий);

удосконалено сутність понять “економічна освіта”, “економічне навчання”, “економічне виховання”; теоретичні основи економічної підготовки; зміст, форми і методи економічної освіти, навчання та виховання; концептуальні положення соціально-економічної практики учнів;

дістали подальший розвиток основні положення позашкільної освіти і підходи до організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах; розробки навчальних програм у позашкільних навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці і впровадженні в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів навчальних програм та методичних рекомендацій з економічної підготовки учнів, проектів економічного спрямування.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в системі позашкільної освіти педагогічними працівниками позашкільних навчальних закладів, а також викладачами та студентами вищих педагогічних навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, спеціалістами органів управління освіти і науки, молоді та спорту, іншими спеціалістами у сфері позашкільної освіти.

Впровадження результатів дослідження. Теоретичні положення та практичні рекомендації впроваджено у навчально-виховний процес Центру позашкільної роботи “Північне сяйво” м. Києва (довідка № 56 від 25 лютого 2011 р.), Центру творчості дітей та юнацтва “Шевченківець” м. Києва (довідка № 40 від 24 лютого 2011 р.), Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості (довідка № 274 від 05 жовтня 2010 р.), Рівненського міського Палацу дітей та молоді (довідка № 02-14/46 від 24 лютого 2011 р.), Інституту екології економіки і права (довідка № 530 від 22 лютого 2011 р.), Краківського молодіжного центру ім. Генріка Йордана (довідка від 22 лютого 2011 р.).

Автор дослідження особисто брав участь в апробації та практичній реалізації розроблених положень та рекомендацій, працюючи викладачем в Інституті екології економіки і права та Центрі позашкільної роботи “Північне сяйво” м. Києва.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалися шляхом обговорення основних положень та результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних “Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації” (Київ, 2010), “Громадянське виховання: сучасні аспекти розвитку” (Київ, 2009), “Науково-методичне забезпечення позашкільної освіти: теорія і практика” (Київ, 2008), “Формування у дітей і молоді культури здоров’я (фізичного, психічного, духовного) засобами позашкільної освіти” (Київ, 2007); всеукраїнських “Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад” (Київ, 2010), “Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів” (Київ, 2006); на засіданнях науково-дослідної лабораторії теорії та методики позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова тощо.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 7 наукових та навчально-методичних працях, серед яких 5 – одноосібні статті у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 – навчальна програма, 1 – тези конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, таблиць (10), рисунків (10), списку використаних джерел (307 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 200 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження обраної теми; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, гіпотезу, методологічну та теоретичну основи дослідження; методи та етапи науково-дослідної роботи; розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **“Теоретичні основи економічної підготовки учнів”** проаналізовано теоретичні основи економічної підготовки учнів; розкрито стан економічної підготовки учнів у навчальних закладах.

Аналіз теоретичних положень показав, що проблема економічної підготовки є багатоаспектним об’єктом і пов’язана з такими науками, як педагогіка, економіка, психологія, філософія, соціологія тощо.

Встановлено, що в педагогічній практиці економічна підготовка здійснюється в навчальних закладах різних типів (загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих) у процесі вивчення загальноосвітніх предметів, позаурочної діяльності, гурткової роботи, продуктивної праці, професійної підготовки тощо.

Проведений історичний аналіз економічної підготовки учнів показав, що її впровадження в навчальних закладах здійснювалося в декілька періодів, кожний з яких був обумовлений особливостями соціально-економічного розвитку суспільства. Встановлено, що лише на початку 1990-х рр. економічна підготовка учнів стала реалізуватися в процесі вивчення спеціальних курсів з економіки. Поглиблену економічну підготовку учнів було розпочато на базі спеціалізованих класів економічного профілю, а також в економічних ліцеях. Отже, звернення до історико-педагогічного досвіду економічної підготовки учнів сприяло осмисленню сучасних проблем економічної підготовки учнів.

З'ясовано, що значний потенціал для здійснення економічної підготовки учнів мають позашкільні навчальні заклади, що є складовою системи позашкільної освіти. Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі має специфічні особливості, які відрізняють його від навчальних занять в інших закладах. Перш за все, він є добровільним, оскільки учні залучаються до навчання тільки на основі власного вибору. По-друге, спрямовується на розвиток творчої особистості, формування соціального досвіду на основі власних бажань дитини, врахування її природних нахилів і задатків.

На основі системного аналізу теоретичних засад і практичної реалізації освітніх завдань нами встановлено, що економічна підготовка учнів позашкільних навчальних закладів – це цілеспрямований процес підготовки особистості до життя в умовах становлення та розвитку ринкової економіки, що передбачає оволодіння сукупністю економічних знань, умінь та навичок, економічних здатностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.

У процесі дослідження з'ясовано, що структура економічної підготовки учнів включає взаємозв'язок з економічною освітою та передбачає економічне навчання і виховання. Тому економічну освіту ми розглядаємо як цілеспрямований процес і результат економічного навчання і виховання, спрямований на здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки з економіки і підприємництва.

Визначено, що економічне навчання учнів – це процес, спрямований на засвоєння необхідного мінімуму базових економічних знань, умінь, навичок, розвиток здібностей до самоосвіти; економічне виховання – організована педагогічна діяльність, спрямована на удосконалення якостей особистості, що виявляються в адаптаційній мобільності (ініціативність, діловитість, відповідальність), адекватній позитивній самооцінці, прагненні до самовиховання, осмисленні свого індивідуального економічного потенціалу, формуванні усвідомленої громадянської економічної поведінки, що сприятиме забезпеченню позиції вихованців як економічно активних членів суспільства, здатних свідомо долучатися до економічного життя країни, реалізувати стратегії сталого економічного, соціального і духовного розвитку України. Структура економічної підготовки учнів представлена на рис. 1.

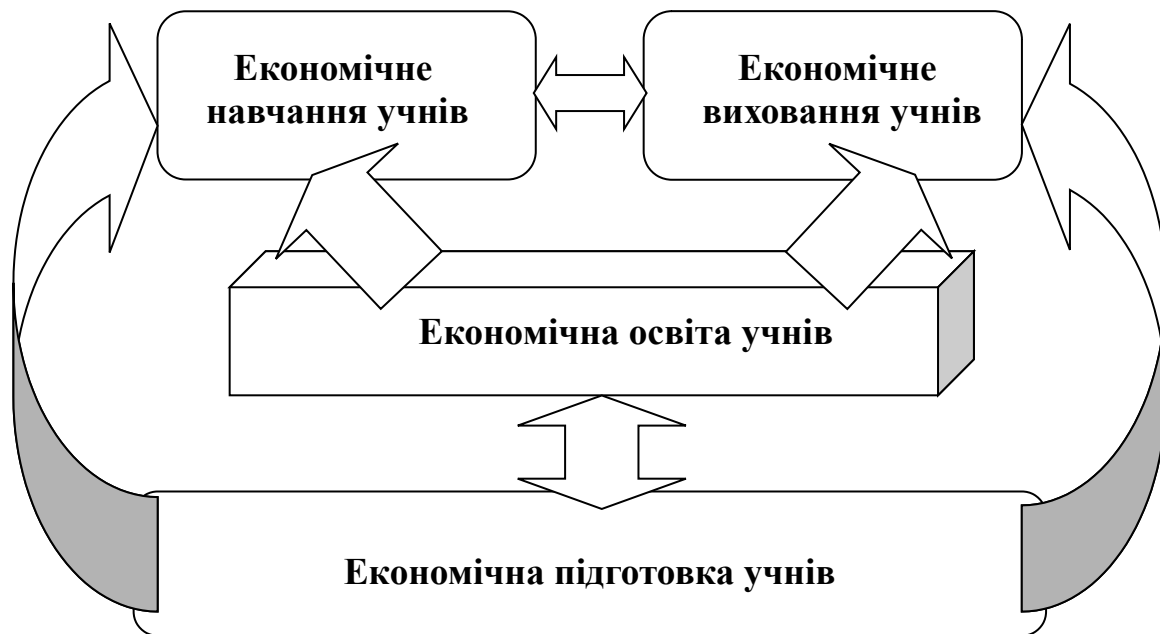

Рис. 1. Структура економічної підготовки учнів

Дослідження сучасних тенденцій розвитку теорії та практики економічної підготовки учнів показало, що вона розвивається в трьох основних напрямках. Так, для першого напрямку характерна економізація позашкільної освіти, предметів базового компонента загальної середньої освіти. Другий напрям економічної підготовки пов'язаний із впровадженням у зміст позашкільної та загальної середньої освіти окремого гуртка, предмета або декількох відповідних курсів. Для третього напрямку характерним є розв'язання завдань економічної підготовки в процесі допрофільного та профільного навчання учнів.

У ході дослідження виявлено, що реальний стан економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах потребує визначення і забезпечення соціально-педагогічних умов, що сприятимуть підвищенню ефективності економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

У другому розділі **“Удосконалення соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах”** обґрунтовано і розкрито основні соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах, зокрема удосконалення мети, завдань, змісту, форм і методів економічної підготовки учнів тощо.

У процесі дослідження встановлено, що ефективність досягнення мети і вирішення завдань економічної підготовки учнів визначається наявністю відповідних соціально-педагогічних умов як сукупності взаємопов'язаних компонентів навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі, що забезпечують економічну підготовку учнів.

З'ясовано, що найбільш ефективними є соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів, структура яких включає такі компоненти, як: концептуальний, технологічний, організаційний.

Слід відмітити, що розробка соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів за концептуальним компонентом передбачає визначення принципів, мети та завдань економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів.

Встановлено, що до основних соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах за концептуальним компонентом належать методологічні принципи гуманізації та індивідуалізації, природовідповідності, технологізації, наступності, соціальної адекватності, соціального партнерства. Зазначені принципи економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах утворюють певну систему, де кожен принцип як важлива складова системи, взаємопов'язаний з іншими. Їх поєднання є запорукою ефективності економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Відповідно до визначених принципів, важливими соціально-педагогічними умовами економічної підготовки учнів за концептуальним компонентом є розробка мети і завдань, виходячи з конкретної сучасної соціально-економічної ситуації.

Визначено, що мета економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів полягає у формуванні економічної компетентності особистості, здатної реалізувати себе в майбутньому. Відповідно до визначеної мети, основними завданнями економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів є формування в учнів знань економічних явищ, з якими вони зустрічаються у своєму житті; вироблення вмінь самостійно здобувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, пояснювати сучасні економічні явища; розширення уявлень про професійну діяльність у сфері економіки; забезпечення рівня економічної підготовки, який дозволить учням продовжити навчання на економічних факультетах у вищих навчальних закладах, здобувати вищу економічну освіту тощо.

Розробка і впровадження соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів показало, що особливе значення має наступний компонент – технологічний, який передбачає удосконалення змісту, форм та методів економічної підготовки учнів.

У процесі вдосконалення змісту економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів як важливої соціально-педагогічної умови економічної підготовки учнів нами розроблено чотирьохкомпонентну структуру змісту, основними складовими якої є: сукупність знань, що забезпечать розуміння суті понять, законів, принципів функціонування сучасної економіки та бізнесу; сукупність інтелектуальних, практичних і соціально-економічних умінь та

навичок, які сприяють ефективному розв'язанню конкретних економічних завдань у побутовій та професійній діяльності; сукупність соціально-психологічних якостей особистості, які мають слугувати основою для формування готовності займатися трудовою діяльністю в економічній сфері; досвід творчої діяльності.

Визначений зміст економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів знайшов відображення у розробленій нами програмі курсу “Кроки у світ економіки та бізнесу”.

Слід відмітити, що основними вимогами до розробки програми були визначені: відповідність програми меті та завданням економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів; відповідність програми педагогічно доцільному співвідношенню між теоретичними та практичними складовими економічної підготовки учнів; забезпечення логічної послідовності вивчення навчального матеріалу; врахування вітчизняного та закордонного досвіду при доборі та побудові змісту навчального матеріалу; профорієнтаційна спрямованість змісту; доступність змісту на всіх етапах і стадіях вивчення; відповідність змісту відведеному на його вивчення часові.

У кінцевому підсумку розроблена нами програма курсу “Кроки у світ економіки та бізнесу” включала розділи з основ економіки та основ підприємництва, що поєднували 12 модулів, а саме: 1. Основи ринкової економіки. 2. Ринковий механізм. 3. Економіка сім'ї. 4. Основи менеджменту. 5. Основи маркетингу. 6. Професії у сфері економіки. 7. Підприємство та підприємництво. 8. Організаційно-правові форми підприємництва. 9. Організація підприємницької діяльності. 10. Податки та громадянська відповідальність. 11. Економічна компетентність та правова культура підприємця. 12. Професії у сфері підприємництва.

У ході дослідження встановлено, що серед соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів за технологічним компонентом також особливе значення має удосконалення форм і методів.

З'ясовано, що в удосконаленні й підвищенні ефективності форм економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів вагому роль набуває їх цільове використання в залежності від змісту занять. У процесі дослідження нами виділено їх цільове використання за трьома напрямками: перший – пов'язаний з організацією процесу засвоєння учнями економічної інформації; другий – спрямований на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери учнів та актуалізацією їх ставлення до економічних процесів в Україні, розвитку своєї особистості; третій – націлений на залучення учнів до практичної економічно орієнтованої діяльності.

За результатами роботи визначено, що в першому напрямі економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів найбільш продуктивними формами економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів, спрямованими на засвоєння економічних знань, є дискусії; робота з науково-

популярними джерелами, опорними схемами та таблицями; відеоперегляд, екскурсії тощо.

Для другого напрямку – розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості учнів – ефективним виявився соціально-психологічний тренінг, тематика якого спрямована на розвиток економічно значущих якостей особистості, ознайомлення зі світом професій у сфері економіки і бізнесу, здобуття учнями знань про себе.

Встановлено, що третій напрям – залучення учнів до практичної економічно орієнтованої діяльності – актуалізує організацію практичної підготовки через такі форми роботи, як: соціально-економічна практика, економічний практикум, створення учнівських фірм, захист проектів.

Серед удосконалених форм економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів особлива увага приділялася соціально-економічній практиці, що спрямована на застосування економічних знань та вмінь, соціально-економічного досвіду, набутого у процесі формування економічної компетентності учнів в умовах конкретної практичної діяльності.

Слід відмітити, що в процесі дослідження нами була визначена і розроблена така класифікація різновидів соціально-економічної практики: виробнича, волонтерська, творча, дослідницька.

Визначено, що виробнича соціально-економічна практика найбільш реально здійснюється на підприємстві, в установах, організаціях. Предметом цього виду практики є професійні проби, професійне самовизначення учня, набуття ним життєвого досвіду. Результат практики полягає у професійній орієнтованості учня, набутті досвіду виконання елементів майбутньої професійної діяльності, практичного уявлення про майбутню роботу.

Наступним видом соціально-економічної практики є волонтерська практика, предметом якої є добровільна та безоплатна, безкорислива допомога іншим людям, що дозволяє учню підтвердити та реалізувати свої моральні якості і цінності. Результат волонтерської практики – досвід безкорисливої активної соціальної дії, розвиток життєвої компетентності, умінь та навичок спілкування, роботи з людьми.

З'ясовано, що важливим видом соціально-економічної практики учнів позашкільних навчальних закладів є творча практика, а саме: перевірка та розвиток творчих здібностей учня, залучення їх до самостійної творчої роботи економічного пошукового характеру. Організація творчої практики передбачає створення навчальних фірм, діяльність яких спрямувалася на розробку проекту виробництва нового товару, алгоритму його виготовлення та визначення шляхів збуту тощо. Результатом творчої практики є здобуття досвіду реалізації власної економічної ініціативи.

Окремим видом соціально-економічної практики є дослідницька, що передбачає проведення досліджень з конкретних соціально-економічних проблем,

локалізованих у громаді, навчальному закладі, сім'ї тощо. Її результатом є аргументований, науково обґрунтований опис соціально-економічної проблеми з рекомендаціями щодо шляхів і засобів її вирішення.

Дослідженням з'ясовано, що серед соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів за технологічним компонентом особливе значення має удосконалення методів економічної підготовки учнів. Серед них найпродуктивнішими виявилися такі: проблемні методи навчання, аналіз економічних ситуацій, рольові і ділові ігри, метод проектів, вправи в ситуаціях економічного вибору тощо. При цьому перевага надавалася проблемним методам навчання, які сприяли оволодінню учнями такими прийомами розумової діяльності, як аналіз, синтез та узагальнення.

Як підтвердило наше дослідження, ефективному вирішенню завдань економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів у питанні застосування набутих економічних умінь сприяли рольові ігри та метод проектів. Рольова гра розглядалась і використовувалася нами як метод навчання, що полягає у виконанні учнями ролей, відповідних реальним економічним функціям особистості в суспільстві, і передбачає взаємодію та моделювання систем економічних відносин. Проведені ігри мали на меті всебічний розгляд соціальних та економічних проблем України. Найбільший інтерес становили з-поміж них такі: “Твоя власна справа”, “Майбутнє нашого міста – наше майбутнє”, “Податкова реформа”, “Земельна реформа”, “Перспективи соціально-економічного розвитку міста”, “Перспективи соціально-економічного розвитку району” тощо.

Визначено, що важливе місце в процесі економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів посідав метод проектів. Він максимально наближався до повсякденної життєдіяльності учня і сфери значущого для нього досвіду, тому дає змогу поставити на перший план завдання розвитку його особистості. Також метод проектів сприяв прояву активності учнів у вирішенні локальних соціально-економічних проблем. Обираючи теми проектів, учні орієнтувалися на їх соціальну-економічну спрямованість, вагомість для суспільства, майбутнього життя тощо.

У ході дослідження встановлено, що у визначенні ефективних соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів вагому роль відіграє організаційний компонент, який передбачає удосконалення організаційної структури економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів.

З'ясовано, що основу економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів становлять заняття в гуртках економічного спрямування, інших гуртках, групах та творчих об'єднаннях. Розробка ефективних соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів за організаційним компонентом показала, що організацію навчально-виховного процесу доцільно проводити за структурою, цикл економічної

підготовки в якій складається з чотирьох послідовних і взаємопов'язаних етапів: етапу конкретного досвіду, етапу рефлексивного спостереження, етапу абстрактної концептуалізації й етапу активного експериментування.

Визначені соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів потребували експериментальної перевірки.

У третьому розділі **“Організація та результати експериментального дослідження”** висвітлено питання формування економічної компетентності учнів у позашкільних навчальних закладах; дослідно-експериментальної перевірки соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

На підставі проведеного дослідження встановлено, що розроблені в процесі дослідження соціально-педагогічні умови економічної підготовки в позашкільних навчальних закладах відкривають значні можливості для підвищення рівня економічної компетентності учнів.

Встановлено, що економічна компетентність учнів позашкільних навчальних закладів є цілісним інтегрованим утворенням, що включає сукупність знань, які забезпечують розуміння суті понять, законів, принципів функціонування сучасної економіки; сукупність інтелектуальних, практичних і соціально-економічних умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті та майбутній трудовій діяльності, сформованість соціально-психологічних якостей особистості, які мають бути основою для реалізації готовності займатися трудовою діяльністю в економічній сфері; досвіду творчої діяльності особистості; розвитку навичок раціональної економічної підготовки й адаптації до змін в економічному житті суспільства.

Вивчення й оцінювання сформованості економічної компетентності учнів позашкільних навчальних закладів проводилося у взаємозв'язку пізнавального, ціннісно-мотиваційного, діяльнісно-поведінкового компонентів, де основними показниками виступали:

- спрямованість на оволодіння економічними знаннями, вміннями і навичками (усвідомлення важливості економічних знань у житті людини, пізнавальна активність у навчально-виховній діяльності; наявність потреби, бажання та інтересу до оволодіння економічними вміннями і навичками; наявність потреби до розширення кола знань шляхом пошуку додаткової інформації);
- розвиток економічно значущих якостей особистості (вміння працювати в групі, команді, діловитість, ініціативність, відповідальність);
- позитивний досвід учня щодо застосування економічних знань, умінь і навичок на практиці (прояв ініціативи, активність та самостійність під час проходження соціальної практики).

Відповідно до розроблених компонентів було виділено три рівні сформованості економічної компетентності учнів позашкільних навчальних

закладів: високий, середній і низький, які супроводжувалися характеристиками для здійснення педагогічного діагностування. Рівні сформованості економічної компетентності визначалися за допомогою анкетування учнів, бесід, моделювання ситуацій, рольових ігор, самоаналізу учнів та зіставлення його результатів з даними спостережень педагогів, батьків тощо.

Порівняння експериментальних даних засвідчило, що в результаті педагогічного експерименту в експериментальних групах відбулися суттєві позитивні зміни у рівнях сформованості економічної компетентності учнів за пізнавальним, ціннісно-мотиваційним, діяльнісно-поведінковим компонентами.

Встановлено, що на формувальному етапі експерименту високий рівень сформованості економічної компетентності учнів за пізнавальним компонентом в експериментальній групі гуртків показали 27,3% учнів, а в контрольній групі – 24%. Середній рівень – 48,5% учнів експериментальної групи і 42,6% – у контрольній. Низький рівень – 24,2% учнів експериментальної групи і 33,4% – контрольної (рис. 2).

Високий рівень сформованості економічної компетентності учнів за ціннісно-мотиваційним компонентом в експериментальній групі гуртків показали 31,8% учнів, а в контрольній групі – 24,8%. Середній рівень – 59,1% учнів експериментальної групи і 48,8% – у контрольній. Низький рівень – 9,1% учнів експериментальної групи і 26,4% – контрольної (рис. 3).

Так, високий рівень сформованості економічної компетентності учнів за діяльнісно-поведінковим компонентом в експериментальній групі гуртків показали 44,5% учнів, а в контрольній групі – 41,4%. Середній рівень – 51,5% учнів експериментальної групи і 47,7% – у контрольній. Низький рівень – 4,0% учнів експериментальної групи і 10,9% – контрольної (рис. 4).

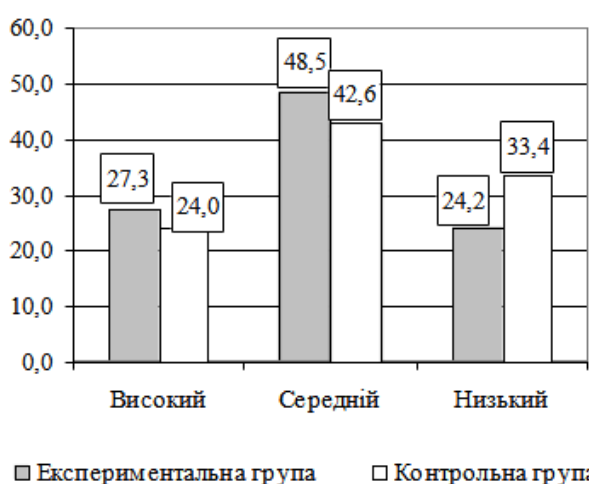

Рис. 2. Показники рівнів економічної компетентності учнів контрольної та експериментальної груп за пізнавальним компонентом на

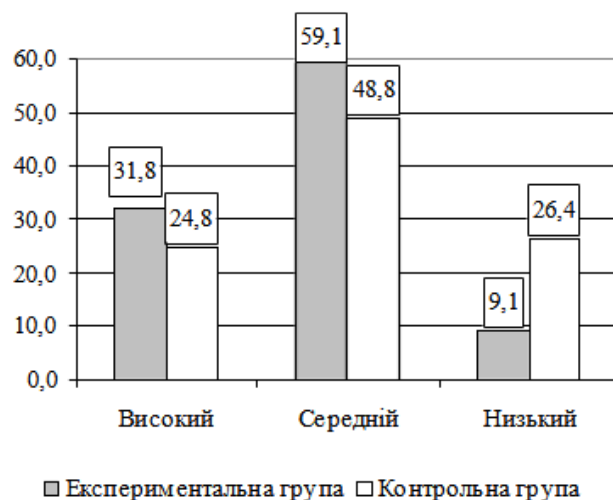

Рис. 3. Показники рівнів економічної компетентності учнів контрольної та експериментальної груп за ціннісно-мотиваційним компонентом на

формульованому етапі експерименту, % формульованому етапі експерименту, %

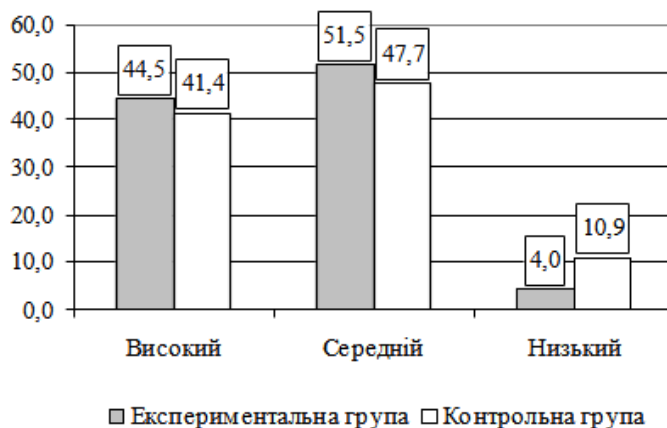

Рис. 4. Показники рівнів економічної компетентності учнів контрольної та експериментальної груп за діяльнісно-поведінковим компонентом на формульованому етапі експерименту, %

Проведене дослідження економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів засвідчило досягнення поставленої мети та розв'язання завдань і дало підстави зробити висновки і визначити перспективи подальшої розробки проблеми.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу педагогічних, економічних, філософських, соціологічних, психологічних джерел, які розкривають питання економічної підготовки учнів, з'ясовано стан досліджуваної проблеми у теорії та педагогічній практиці, підтверджено актуальність проблеми на сучасному етапі.

Встановлено, що необхідність і своєчасність її розробки зумовлені тим, що Україна пов'язує свій подальший розвиток із ринковою економікою, яка актуалізує створення системи безперервної економічної підготовки.

У ході дослідження з'ясовано, що в педагогічній практиці економічна підготовка здійснюється в навчальних закладах різних типів (загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих) у процесі вивчення загальноосвітніх предметів, позаурочної діяльності, гурткової роботи, професійної підготовки тощо. Структура економічної підготовки учнів включає взаємозв'язок з економічною освітою і передбачає економічне навчання і виховання.

Узагальнення різних підходів, аналіз практики показали, що в сучасних умовах економічна підготовка учнів позашкільних навчальних закладів – це цілеспрямований процес підготовки особистості до життя в умовах становлення та розвитку ринкової економіки, що передбачає оволодіння сукупністю економічних

знань, умінь та навичок, економічних здатностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.

2. Встановлено, що особливе значення в економічній підготовці учнів позашкільних навчальних закладів мають відповідні соціально-педагогічні умови.

З'ясовано, що соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів – це сукупність взаємопов'язаних компонентів навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі, які забезпечують економічну підготовку учнів.

У результаті дослідження розроблено ефективні соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів за основними компонентами, структурованими за напрямками: концептуальний (принципи, мета та завдання економічної підготовки учнів); технологічний (зміст, форми та методи економічної підготовки учнів) та організаційний (гуртки, групи та інші творчі об'єднання позашкільних навчальних закладів).

Визначено, що основними соціально-педагогічними умовами економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів є: приведення принципів, мети і змісту економічної підготовки учнів у відповідність до сучасної соціально-економічної ситуації; удосконалення змісту, форм і методів економічної підготовки учнів; залучення учнів до участі в соціально-економічній практиці, налагодження співпраці з фінансово-економічними інституціями; організація роботи економічних гуртків, інших гуртків, груп та творчих об'єднань позашкільної освіти з економічним спрямуванням.

3. З'ясовано, що розроблені соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів відкривають значні можливості для підвищення рівня економічної компетентності учнів.

Визначено, що економічна компетентність є цілісною системою взаємопов'язаних економічних здатностей, що забезпечує готовність особистості до життя і праці в сучасних соціально-економічних умовах.

У процесі дослідження в структурі економічної компетентності учнів позашкільних навчальних закладів виділено пізнавальний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий компоненти. Відповідно до кожного компонента розроблено показники.

4. Експериментально перевірено запропоновані соціально-педагогічні умови економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів. Рівень економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів у експериментальних групах у порівнянні з контрольними вищий.

Водночас проведене дослідження не вирішує всіх аспектів проблеми економічної підготовки учнів. Зокрема, потребує подальшої теоретико-експериментальної розробки проблематика порівняльного аналізу економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів України та інших держав,

професійної підготовки майбутніх педагогів до здійснення педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Савенко О. О. Формування підприємницької компетентності учнівської молоді в позашкільному навчальному закладі / О. О. Савенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 24. – С. 146–149.
2. Савенко О. О. Організація економічної компетентності учнів у позашкільному навчальному закладі / О. О. Савенко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. пр. – Вип. 7. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 194–197.
3. Савенко О. О. Науково-методична робота у позашкільному навчальному закладі: організація та управління / О. О. Савенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 16. – С. 210–214.
4. Савенко О. О. Формування економічної компетентності учнів у позашкільному навчальному закладі / О. О. Савенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 25. – С. 174–177.
5. Савенко О. О. Зміст економічної підготовки в гуртках позашкільних навчальних закладів / О. О. Савенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 26. – С. 143–148.
6. Савенко О. О. Економічна компетентність учнів позашкільних навчальних закладів / О. О. Савенко // Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 27–28 жовт. 2010 р.) упоряд. О. В. Биковська, О. В. Лісовий, С. О. Лихота, Л. Л. Макаренко ; М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т екології економіки і права ; Нац. центр “Мала академія наук України”. – Вип. 2. – К. : Інформ. системи, 2010. – С. 216–220.
7. Савенко О. О. Кроки у світ економіки та бізнесу : навчальна програма з позашкільної освіти / О. О. Савенко. – К. : ІЕЕП, 2011. – 24 с. (Схвалено Комісією з проблем виховання учнівської та студентської молоді Науково-

методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.04.2011 р. № 1).

АНОТАЦІЇ

Савенко О. О. Економічна підготовка учнів у позашкільних навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика трудового навчання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячено теорії і практиці економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах. Розкрито стан економічної підготовки учнів, історико-педагогічні засади економічної освіти, навчання і виховання.

Проведено дослідження соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах. Визначено принципи, мету і завдання економічної підготовки. Охарактеризовано структуру змісту, форм та методів економічної підготовки учнів позашкільних навчальних закладів.

Представлено особливості формування економічної компетентності учнів позашкільних навчальних закладів.

Експериментально доведено ефективність запропонованих удосконалень соціально-педагогічних умов економічної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: економічна підготовка, позашкільний навчальний заклад, економічна компетентність, соціально-педагогічні умови.

Савенко А. А. Экономическая подготовка учеников во внешкольных учебных учреждениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика трудового обучения. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертационное исследование посвящено теории и практике экономической подготовки учеников во внешкольных учебных учреждениях. Раскрыто состояние экономической подготовки учеников, историко-педагогические основы экономического образования, обучения и воспитания.

Проведено исследование социально-педагогических условий экономической подготовки учеников во внешкольных учебных учреждениях. Определены принципы, цель и задачи экономической подготовки.

Охарактеризована структура содержания, форм и методов экономической подготовки учеников внешкольных учебных учреждений.

Представлены особенности формирования экономической компетентности учеников внешкольных учебных учреждений.

Экспериментально проверены предложенные социально-педагогические условия экономической подготовки учеников внешкольных учебных учреждений. Установлено, что уровень экономической подготовки учеников внешкольных учебных учреждений в экспериментальных группах по сравнению с контрольными существенно более высокий.

Ключевые слова: экономическая подготовка, внешкольные учебные учреждения, экономическая компетентность, социально-педагогические условия.

Savenko O. O. Economic preparation of pupils in non-formal educational institutions. – Manuscript.

The dissertation on reception of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences behind a specialty 13.00.02 – the theory and a methodology of labour education. – National Pedagogical M. P. Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

In dissertation conception provisions about economic preparation of pupils in non-formal educational institutions are theoretically proved and checked experimentally up.

On the basis of analysis of the systems of theoretical approaches and practical realization, essence of concept “economic preparation”. Is it found out that economic preparation of students of non-formal educational institutions is a purposeful process of preparation of personality to life in the conditions of becoming and development of market economy which makes the aggregate of economic knowledges, abilities and skills, economic capabilities, necessary for successful self-realization in society.

It is found out in the process of research, that the structure of economic preparation of pupils includes intercommunication with economic education and foresees the economic teaching and education. Therefore we examine economic education as a purposeful process and result of the economic teaching and education, directed on the receipt of qualification on directions of preparation on economy and enterprise.

Certainly, that economic teaching of pupils is a process, directed on mastering of necessary a minimum of base economic knowledges, abilities, skills, development of capacities for a self-education. Thus economic education is the organized pedagogical activity, directed on the improvement of qualities personalities, which show up in adaptation mobility (initativeness, efficiency, responsibility), adequate positive self-appraisal, aspiring to the self-education, comprehension of the individual economic potential, forming of the realized civil economic conduct which will be instrumental in providing of position of pupils in society as economic active members of society,

capable consciously attached to economic life of country, realize strategy of steady economic, social and spiritual development of Ukraine.

It is set that the special value in economic preparation of pupils of non-formal educational institutions is occupied by the proper social-pedagogical terms.

It is found out that social-pedagogical terms of economic preparation of pupils of non-formal educational institutions is an aggregate of associate components of educational and teaching process in non-formal educational institutions, which provide economic preparation of pupils.

As a result of research the effective social-pedagogical terms of economic preparation of pupils of non-formal educational institutions are developed, their basic components, structured on directions is selected: conceptual (principles, purpose and tasks of economic preparation of pupils); technological (table of contents, forms and methods of economic preparation of pupils) and organizational (clubs, groups and other creative associations of non-formal educational institutions).

Certainly, that the basic social-pedagogical terms of economic preparation of pupils of non-formal educational institutions are: bringing principles over, aims and maintenances of economic preparation of pupils in accordance with a modern socio-economic situation; bringing in of pupils to participating in socio-economic practice, adjustings of collaboration with financial-economic institutions; organization of work of economic groups, other groups, groups and creative associations of out-of-school education to economic direction etc.

It is found out that the developed social-pedagogical terms of economic preparation of pupils of non-formal educational institutions were opened by considerable possibilities for the increase of level of economic competence of pupils.

Certainly, that an economic competence is the integral system of associate economic capabilities, which provides readiness of personality to life and labour in modern socio-economic terms.

In the process of research in the structure of economic competence of pupils of non-formal educational institutions cognitive, valued-motivational and activity conductive components are selected. In accordance with every component indexes are developed.

The offered social-pedagogical terms of economic preparation of pupils of non-formal educational institutions are experimentally tested. It is set that the level of economic preparation of pupils of non-formal educational institutions in experimental groups by comparison to control is substantially higher.

Key words: economic preparation, non-formal educational institutions, economic competence, social-pedagogical terms.